

Pseudo-Aristotelés, *Physiognomicus*, traktát B

TOMÁŠ VÍTEK

Filosofický ústav

Akademie věd České republiky, v. v. i.

Jilská 1

110 00 Praha 1

tomas.vitek7@gmail.com

POZNÁMKA PŘEKLADATELE

Překládal jsem na základě vydání I. Bekkera, *Physiognomonica. Aristotelis opera* II, Berlin 1831, 805a1–814b8, ale s přihlédnutím k starším i novějším edicím. Odchytky od Bekkerova textu, který doplňuji číslováním paragrafů podle vydání Försterova (které bohatostí kritického aparátu převyšuje všechna ostatní), zmiňuji v poznámkách pod čarou, ale činím tak výběrově a pouze tam, kde přijetí jiného čtení zásadněji ovlivňuje nebo mění smysl textu. Stejně jsem postupoval rovněž v případě návrhů jiných editorů, z nichž zde dostaly slovo jen ty nejvýznamnější. Silně redukovány byly komentáře smyslové a překladatelsky problematických míst. Na minimum jsem omezil rovněž odkazy na podobné texty a paralely, stranou musel zůstat výklad základní terminologie, metodiky a cílů autora (viz k tomu zčásti Vítek 2012, 2013 a 2018). České ekvivalenty užívaných termínů jsem volil na základě kontextu a smyslu v překládaném díle, aniž jsem se je snažil důsledně uvádět do souladu se zavedenou aristotelovskou terminologií v češtině. (To by ostatně nebylo v některých případech ani možné, protože slova jsou táž, ale jejich význam nikoli.) Kursivou uváděné názvy podkapitol jsem do textu dodal, abych usnadnil čtenáři orientaci. Z téhož důvodu jsem z překladu vypustil všechny závorky, které označovaly slova vložená kvůli lepší srozumitelnosti textu. Je také třeba zdůraznit, že nabízený překlad je pracovní a s největší pravděpodobností bude ještě korigován.

— VZÁJEMNÁ PODMÍNĚNOST TĚLA A DUŠE

IV (35). Podle mého soudu na sebe duše a tělo vzájemně působí. Když se změní dispozice duše, změní se současně také vzhled těla; stejně když se změní vzhled těla, promění se současně i dispozice duše.¹ Protože jsou zármutek a radost věcí duše, je zcela zjevné, že zarmoucení lidé jsou ve tváři zachmuření, zatímco ti rozradovaní mají tvář rozjasněnou. Kdyby nějaký vzhled těla přetrvával ještě poté, co se duše oprostila od všech emocí, duše a tělo by na sebe i tak vzájemně působily, ale už by nesměřovaly k výrazu současně. Nyní je však zcela zjevné, že jedno závisí na druhém. Nejlépe to lze ozřejmit na

následujícím příkladu. Šílenství se zdá být záležitostí duše, ale lékaři očišťují tělo léky a využívají k tomu ještě určité dietetické předpisy, aby duši šílenství zbavili. Tak se léčebnými prostředky zaměřenými na tělo oprošťuje i anomální vzhled těla a duše je zbavována šílenství. Protože jsou tedy oproštěny současně, je jasné, že směřují k výrazu společně. Je nasnadě, že vzhledy těla se podobají vlohám duše, takže všechny podobnosti jsou u živočichů evidencí určité totožnosti.²

2 „Evidencí určité totožnosti“ (τοῦ αὐτοῦ τινὸς δηλωτικά). Autor vyvozuje, že pokud určité typy vzhledu odpovídají určitým vlastnostem a schopnostem duše, pak lze podobnosti ve vzhledu sledovat i mezidruhově, tj. i mezi člověkem a zvířaty, poněvadž tyto podobnosti představují indicie a důkazy totožnosti charakterových rysů (viz následující kapitolku). Srov. Adamantios,

1 Srov. *Anal. Prior.* II.27, 70b14-16.

STAVY VLASTNÍ A SPOLEČNÉ

(36) Mnoho z toho, co zažívají živočichové, přísluší stavům, které jsou jednotlivému druhu vlastní, zatímco jiné stavy jsou všem společné. V případě vlastních činností duše jsou vlastní i tělesné stavy, zatímco v případě společných činností jsou i tělesné stavy společné. Společné jsou například svévole a sexuální vzrušivost: zvířatům s hřívou na šíji a ocasu je společná svévole,³ zatímco oslům a prasatům sklon k sexuální náruživosti. Psům je vlastní urážející poštekávání, oslům netečnost vůči bolesti. Že musí být společné a vlastní rozlišováno, již bylo řečeno.

JAK FYSIOGNÓMONIZOVAT

(37) K tomu všemu je však třeba velké obeznamenosti, chce-li někdo být v těchto věcech sám způsobilý k pojednání všech jednotlivostí. Říká se totiž, že to, co je na těle vidět, lze vztáhnout na podobnosti, které se vyskytují u živočichů a v jejich činnostech,⁴ a že určité jiné formy vzhledu vznikají z tepla a chladu.⁵ Některé z těchto projevů na tělech se vyznačují jen malými rozdíly

a nesou totéž jméno, například bledost způsobená strachem a bledost způsobená námahou (obě jsou totiž určeny tímž jménem a jejich vzájemný rozdíl je nepatrný); a protože je rozdíl mezi nimi nepatrný, není snadné je rozpoznat, pokud člověk díky své obeznamenosti se vzhledem nepostihl jeho celkové vzezření.⁶ Proto je nejrychlejší a nejlepší způsob fysiognómonického úsudku ten,⁷ který vychází z celkového vzezření. A proto je také možné, že ten, kdo ho užívá, může tímto způsobem rozpoznat mnohé. Tento způsob je prospěšný nejen celkově, nýbrž i pro výběr příznačných rysů, neboť každý, který byl vybrán, musí být v souladu s vybranou vlastností, kterou chce představovat.

(38) Dále je třeba pro výběr příznačných rysů připojovat k již známým rysům příslušné další, a to pomocí sylogismu, jehož je třeba užívat, kdekoli je to příhodné.⁸ Pokud je například někdo nestoudný a malicherný, bude také zloděj a nízký sprosták,⁹ a to zloděj

Physiogn. I.4, I.305,2-7 F.; *Anon. Lat.* 132, II.143,15-144,5 F.

3 „S hřívou na šíji a ocasech“ (λόφουρων). V rukopisech spisu špatně uchované a ve slovnících ne dost jasně definované slovo čtu na základě Eustathia, *in Il.* IV.776,3: „Lofúra jsou živočichové, kteří mají na ocasu a šíji hřívou.“ Aristotelés, *Hist. anim.* I.6, 490b34-491a4, mezi lofúra řadil vedle člověka také lva, jelena, koně, mulu, mezka a různé druhy osla.

4 Srov. Polemón, *Physiogn.* (Leiden) 2, I.190,23-25 F.

5 Teplo a chlad ovlivňují barvu pokožky a pohyblivost krve (812a19-25) a míru inteligence a vnímavosti (813b10-28).

6 „Celkové vzezření“ (ἐπιπρέπειαν). Klíčový fysiognómonický pojem, který označoval celkové a komplexní postižení celého posuzovaného člověka, viz k tomu podrobněji Vogt 1999, s. 402-405; Ferrini 2007, s. 246-247; Vítek 2013, II.40.

7 „Ten“ (ὁ). S většinou editorů a překladatelů soudím, že autor elipticky vypustil odkaz na „metodu“, τρόπος (viz též 805a19, 805a32, 808a3, 809a24), takže zamlčeným podmětem není „člověk“ z následující části věty (jak soudí např. Hett: „the quickest and most capable is the man who...“).

8 Takové doporučování sylogismů ve fysiognómonice, byť mírně omezujícím τι, není úplně v souladu s opatrným, až kritickým postojem, který vůči jejich užívání zaujímá traktát A (807a4-31).

9 „Nízký sprosták“ (ἀνελεύθερος). Přesný význam slova je obtížné určit, poněvadž na

následkem nestoudnosti a nízký sprosták následkem malichernosti. Pro každý jednotlivý (případ) je tudíž nutné vypracovat takový způsob, který je v souladu s touto metodou.

SAMČÍ A SAMIČÍ TYP

V. (39) Nyní se nejprve pokusím u živočichů rozlišit, jaké odlišnosti k nim patří, že jsou stateční a zbabělí nebo spravedliví a nespravedliví.¹⁰ Rod živočichů musíme rozdělit do dvou vzhledových typů, a to na samčí a samičí, a připojit ke každému z nich to, co mu náleží. Ze zvířat, která se snažíme¹¹ chovat, jsou samice ve svých duších krotší, mírnější

tomto místě je jeho smysl do nemalé míry podmíněn podobně významově rozmlženým slovem μικρολόγος, které je většinou překládáno jako „malicherný“ (Förster, Vogt), ale občas i jako „lakomý“ (Hett: „penurious“; Ferrini: „avar“). Protože ἀνελεύθερος se občas vyskytuje jako protiklad adj. ἐλεύθερος, tj. „vznešený“ (811a2-4, 812b25-37), překlady oscilují mezi sprostákem (Vogt 1999, s. 406: „gemein“), podlcem a ničemou (Förster: „illiberalis“; Hett: „mean“; Loveday – Forster: „miser“) a osobou nízkou a malichernou (Ferrini: „meschino“).

10 Srov. *Hist. anim.* VIII.1, 588a18-25, IX.3, 610b20-22, IX.1, 608a10-17.

11 „Která se snažíme“ (ἐστὶ γὰρ ὁποῖα ἐπιχειροῦμεν). Problematický text čtu podle emendace Ferriniové, která má nejbližší rukopisnému znění ἐστὶ δὲ ὁμοῖα. ἐπιχειροῦμεν (tj. „všechna jsou stejná. Pokoušíme se“). Někteří badatelé se manuskriptů drží doslovně (Vogt: „Sie sind ähnlich. Wir versuchen“; srov. Sylburg: ἐστὶ δὲ ὁμοῖα. ἐπιχειροῦμεν οὖν), jiní následují Försterovu korekci ὁποῖα ἂν ἐπιχειρῶμεν (Hett, Loveday – Forster). Hlavním důvodem odmítnutí rukopisné verze je, že lze jen těžko věřit, že by autor tvrdil o samčím a samičím typu, že jsou si podobné, nebo dokonce stejné, když se vzápětí ze všech sil pokouší dokázat jejich naprostou odlišnost.

a tělesně slabší,¹² a proto i snáze ochočitelné a chovatelné. A protože takové jsou, lze je snad považovat za méně odvažné než samce. To se snad zjevně ukazuje u nás mužů: když v nás převládne hněv, stáváme se nepoddajnějšími, jsme v nejvyšší míře odhodláni nikde v ničem neustoupit a necháváme se unášet k vynucení a vykonání toho, k čemu nás hněv žene.¹³ Samice jsou podle mého mínění i zlovolnější než samci, a rovněž nerozvážnější a zbabělejší. Ženy a námi chované samice jsou očividně právě takové.¹⁴ A co se týče divočiny, všichni pastýři a lovci souhlasí, že samice jsou právě takové, jak bylo řečeno.

(40) Je ale dále zjevné i to, že v každém druhu (živočichů) má každá samice menší hlavu, užší obličej a tenčí krk než samec; má též slabší a užší hrudník, masitější boky a stehna než samec, kolena vbočená dovnitř, lýtka útlá a chodidla užší a úhlednější, vzhled celého těla je pak spíše příjemný než vznešený, s nezjevnými šlachami, měkčí a vybavenější vláčnějším svalstvem.¹⁵ Naproti tomu samec má ve všem právě

12 Srov. též *De gen. anim.* IV.6, 775a14-16, II.3, 737a28-27, *Polit.* I.5, 1254b13-14.

13 Viz též *De part. anim.* II.4, 650b22-33. Toto „vysvětlení“ se později prosadilo, srov. např. Galénos, *Quod anim. mor. corp. temp.* 7, IV.792,4-793,18, Kühn; nebo Plinius, *NH* XI.221.

14 Viz též *Hist. anim.* IX.1, 608a21-b15. Srov. *Anon. Lat.* 4, II.7,3-6 F.; Plinius, *NH* XI.263. Förster 1893, II.265-266 (s ohlasy této pasáže v pozdější literatuře); Misener 1923, s. 18-19; Vogt 1999, s. 158.

15 Viz též *Hist. anim.* IV.11, 538b7-12. Srov. *De an.* II.9, 421a25-26, *Probl.* IV.25, 879a33-34, X.8, 891b21-23. Tentýž názor měli i pozdější fysiognómové, viz např. Adamantios, *Physiogn.* II.2, I.350,12-351,3 F

opačné rysy. Jeho prirozenost je svým rodom odvážnejší a spravdivejší, zatímco prirozenost samice báživější a nespravdivejší.¹⁶

(41) Pokud se věci mají takto, formu samce se zdá ze všech živočichů nejdokonaleji ztělesňovat lev. Lev má totiž náležitě velikou tlamu, obličej čtvercovitý a nepřilíš kostnatý, horní čelist nepřechíná, ale je ve stejné úrovni jako čelist dolní, čenich je spíše tlustší než tenčí. Pronikavé,¹⁷ poněkud zapadlé oči střední velikosti nejsou příliš kulaté ani příliš protažené, obočí je náležité velikosti. Čtvercovité čelo je ze středu lehce prohloubené, avšak směrem k obočí a čenichu se klene jako mrak. Nahoře nad čelem v linii čenichu má lev chlupy vyčnívající jako štětiny. Hlava je přiměřené velikosti, krk náležitě dlouhý, proporční tloušťky a pokrytý zlatavě zbarvenými chlupy, které nevyčnívají ani neustupují zpět. Klíční kosti jsou spíše volnější než těsně spojené, ramena silná

a hrudník mocný. Horní část zad je široká, boky a spodní část zad jsou dostatečně vyvinuté. V oblasti kyčlí a stehen je zvíře na svalstvo chudší. Nohy jsou silné a šlachovité, chůze energická, celé tělo je učeněné¹⁸ a šlachovité, není však ani příliš tvrdé, ani příliš vláčné. Kráčí pomalu a dlouhými kroky¹⁹ a pohupuje rameny, když jde. Co se tedy týče těla, je lev takovýto. Co se týče duše, je štědrý, svobodomyšlný, velkodušný²⁰ a milující vítězství, ale také mírný, spravdivý a láskyplný k těm, s nimiž se druží.²¹

16 Viz *Hist. anim.* IX.1, 608b15-18. Srov. též Adamantios, *Physiogn.* II.2, I.350,10-11 F. *Anon. Lat.* 4, II.7,6-9 F.

17 „Pronikavé“ (χαροπούς). Významově ne zcela zřejmě epiteton, které kolísá mezi vyjádřením jasnosti (Hett: „bright“; Loveday – Forster: „gleaming“; *Anon. Lat.* 122: *oculis perlucidis*) nebo zbarvenosti očí (Sassi 2001, s. 45, pozn. 34: „brown“; Vogt: „dunkelbraune“; Ferrini 2007, s. 253-254: „ambratti“). Uvážíme-li však předpokládanou protikladnost vůči „vybledlým“ očím pantera, nabízejí se dvě další možnosti: buď chtěl autor poukázat na to, že lev má oči tmavší než panter (viz řešení Vogtové), anebo měl metaforicky na mysli energičnost a pronikavost jeho pohledu (srov. Keller 1909, I.25). Mírně bych preferoval možnost zmíněnou na druhém místě, protože první neodpovídá doloženým významům slova a empirie není s to prokázat, že se tímto způsobem oči lvů a pardálů liší.

18 „Učeněné“ (ἀρθρωδες). Doslova: „kloubovité“ či „článkované“. Autor měl na mysli zčásti ohebnost a pružnost těla a končetin, kterou dobře strukturované klouby umožňují (Vogt: „gelenkig“), ale zčásti i harmonickou stavbu údů (Ferrini: „ben articolato“; Loveday – Forster: „well-knit“) a zvýrazněnost nejen kloubů, ale i kostí (Aristotelés, *Hist. anim.* III.7, 517a9-11, považoval kosti lvů za obzvláště tvrdé) a svalů, již mohly plnější ženské tvary změkčovat a zakrývat. Srov. *De part. anim.* III.5, 667a9-10, *Probl.* X.49, 896a37-b4. Pozdější fysiognómové užívali této charakteristiky hlavně pro „výčnělky těla“, tj. kolena, lokty a snad i prsty: viz např. Adamantios, *Physiogn.* II.6 (nohy), II.19 (lokyty) a II.44 (chodidla); Polemón, *Physiogn.* (Leiden) 1, I.160,20 F. a 2, I.164,11-12 F.

19 Srov. *Eth. Nic.* IV.8, 1125a12-14.

20 „Velkodušný“ (μεγαλόψυχος). V traktátu A se tento charakterový typ nevyskytuje, v traktátu B je zmiňován většinou ve spojitosti se lvem (811a15, 20 a 32, 811b26 a 33), jednou i s orlem (811a37). Rozsáhlý výměr velkodušnosti a velkodušného člověka podává Aristotelés, *Eth. Eud.* III.4-5, 1231b27-1233a30, a *Eth. Nic.* IV.7-10, 1123a34-1125b25, podle něhož se jedná o typ ideálního ctnostného člověka.

21 Srov. *Hist. anim.* IX.44, 629b5-10. Mnohem věcnější popis lva se nachází v *Hist. anim.* VIII.5, 594b17-28, ale fysiognómové se inspirovali spíše pasáží z *Fysiognomonik* (viz např. Loxos v *Anon. Lat.* 122, II.138,18-139,6 F.; Polemón, *Physiogn.* (Leiden) 2, I.172,5-8 F.).

(42) Pardál se mezi živočichy, kteří jsou považováni za odvážné,²² svým vzhledem nejvíce podobá samici. Výjimku představují jeho nohy, s nimiž vykonává a dovršuje skutky síly. Pardál má totiž malý obličej, velká ústa, malé, bělavé²³ a zapadlé oči, které jsou poněkud vytřeštěné;²⁴ čelo je spíše podlouhlé a směrem k uším více kulaté než ploché; krk je hodně dlouhý a tenký, hrudník úzký, záda dlouhá, kyčle a stehna masité, zatímco oblast boků a břicha je hladší. Pokožka je skvrnitá²⁵ a celé tělo špatně učeněné a neproporční. Taková je tedy forma jeho těla, zatímco co se duše týče, je pardál sprostý, zlodějský a obecně řečeno zákeřný.²⁶

22 Viz též *Hist. anim.* I.1, 488a28.

23 „Bělavé“ (έκλευκούς). Jen vzácně doložené epiteton, jehož význam není na tomto místě zcela průhledný. Možná jím chtěl autor vyjádřit, že oči pardálů jsou světlejší či vybledlejší (bledost v Řecku obecně charakterizovala ženy a zženštilce), nebo že postrádají pronikavost a energičnost (viz k tomu výše). Zcela vyloučit nelze ani narážku na skutečnost, že za šera a ve tmě se oči koček rozšiřují a světélkují (srov. Polemón, *Physiogn.* (Leiden) 2, I.164,7 F. a 3, I.196,17 F.).

24 „Poněkud vytřeštěné“ (περιπολαιότερους). *Hapax legomenon* ne zcela jistého smyslu. Vesměs se soudí, že se jedná o oči ploché či zploštělé (Förster: „superficiales“; Hett a Loveday – Forster: „somewhat flat“; Vogt: „ziemlich flache“), ale zdá se, že autor měl na mysli oči spíše kulaté, do široka rozevřené (srov. Ferrini: „pieni di vivacità“; LSJ, s. v. περιπολαιός) a poněkud vystouplé, aby tak vytvořil protiklad k poněkud zapadlým a tvarově nevyhraněným očím lva (809b19-20).

25 Viz též *Hist. anim.* II.11, 503b7, a *De gen. anim.* V.6, 785b21-22.

26 Srov. *Eth. Nic.* VII.7, 1149b17-19, *De part. anim.* III.5, 667a9-21. Tyto charakterové vlastnosti pardála, který se v Evropě nevyskytoval (*Hist. anim.* VIII.28, 606b16-17),

(43) Tím bylo pojednáno o nejvýznačnějších (představitelích) živočichů, kteří jsou považováni za odvážné, a typech samce a samice. V případě ostatních živočichů, kteří se namanou, je již na tento výklad zcela snadné navázat.²⁷ O všem, co je třeba vzít v úvahu pro fysiognomoniku založenou na živočiších, bude pojednáno ve výběru příznačných rysů.

— PŘÍZNAČNÉ RYSY ČLOVĚKA

VI. (44) Z příznačných rysů, které se týkají člověka, byl učiněn následující výběr. Ti, jejichž chodidla jsou dobře rostlá, velká, dobře učeněná a šlachovitá, jsou duševně silní: viz mužský rod. Avšak ti, kteří mají chodidla malá, úzká a špatně učeněná, jsou spíše příjemní na pohled než silní, a jsou duševně slabí: viz ženský rod.²⁸ Ti, jejichž prsty na nohách jsou ohnuté, jsou nestoudní právě jako živočichové se zahnutými drápy: viz dravé ptáky. Ti, jejichž prsty

byly primárně převzaty z hodnocení žen (srov. např. Platón, *Leg.* 781a).

27 Fysiognómové a jejich přívrženci předpokládali, že každý živočich se vyznačuje určitými charakterovými rysy, které jsou pro celý jeho druh zcela specifické (tedy bez ohledu na rozdíly mezi jedinci) a neměnné (viz např. Adamantios, *Physiogn.* II.2, I.351,4-9 F.; Anon. Lat. 8 a 46). Srov. podobně *Hist. anim.* I.1, 488b12-24, a Filemón, frg. 89.1-9, Kock.

28 Srov. *Hist. anim.* I.15, 494a16-18. Totéž opakuje Pseudo-Polemón, *Physiogn.* 85, I.431,3-5 F.

jsou k sobě přitlačené,²⁹ jsou bázlívi: viz tenkonohé bahenní ptáky.³⁰

(45) Ti, jejichž nohy jsou v oblasti kotníků šlachovité a náležitě učeněné, jsou duševně silní: viz mužský rod. Ti, jejichž kotníky jsou masité a neučeněné, mají duše slabé: viz ženské pohlaví.

(46) Ti, kteří mají lýtka s bérce učeněná, šlachovitá a silná, jsou duševně silní: viz mužský rod. Ti, kteří mají lýtka s bérce šlachovitá a jemná, jsou chlípni: viz ptáky. Ti, kteří mají lýtka s bérce tak plná, jako by bezmála praskala, jsou odporní a nestoudní: viz jejich celkové vzezření.

(47) Ti, kdo mají kolena vbočená dovnitř, jsou úchylní: viz (jejich) celkové vzezření.

(48) Ti, kteří mají kostnatá a šlachovitá stehna, jsou silní: viz samce. Ti, kteří mají stehna masitá³¹ a tučná, jsou slabí: viz samice.

29 „Přitlačené“ (συμπεπραγμένα). Není jasné, zda měl autor na mysli prsty křečovitě přiražené těsně k sobě, anebo prsty omezené v pohyblivosti zvýrazněnými mezi-prstními blanami (Hett: „webbed feet“; Loveday – Forster: „not properly divided = webb-footed“).

30 „Tenkonohé bahenní ptáky“ (τοὺς ὀρνίθους τοὺς στεγανόποδας τῶν λιμναίων). Čtu s většinou editorů podle Gessnerovy emendace, protože kodexové znění τοὺς ὀρνίθους τοὺς στενόποδας τῶν λιμναίων („úzkonohé koroptve z bažin“) nedává dobrý smysl: koroptev totiž není úzkonohá, postrádá plovací blány a nežije v bažinách (Vogt 1999, s. 419–420; Ferrini 2007, s. 257, pozn. 207).

31 „Masitá“ (σαρκώδεις). Čtu s některými editory podle korektury Vogtové 1999, s. 421 (viz též Ferrini 2007, s. 257, pozn. 212), kterou lze opřít i o podobnou výpověď v 810b2. Rukopisné znění ὀστώδεις („kostnatá“) nedává smysl (ač se ho přidržují např. Hett

(49) Ti, kteří mají zadnici kostnatou a špičatou, jsou silní, zatímco ti, kteří ji mají masitou a tučnou, jsou slabí. Ti, kteří mají na zadnici tak málo masa, jako by z nich bylo sedřeno,³² jsou zlých mravů: viz opice.

(50) Dobře utvářený pas³³ označuje milovníky lovu: viz lvy a psy. Lze také pozorovat, že psi, kteří nejvíce milují lov, mají právě takové pasy.

(51) Ti, jejichž tkáň je v oblasti břicha štíhlá,³⁴ jsou silní: viz samce. Ti,

či Loveday – Forster: „bony“), a proto se nejspíše jedná o dittografiu, kterou způsobilo sousloví τοὺς μηρούς ὀστώδεις v předcházející větě. Chyba pronikla do opisů díla už ve středověku, protože ji uvádí též Bartoloměj z Messiny („osseas“).

32 „Sedřeno“ (ἀπωμοργμένην). Čtu s většinou editorů podle Försterovy emendace, poněvadž kodexové ἀπομοργμένα není držitelně. Velmi podobný význam mají i další návrhy, tj. ἀπομοργνυμένην (Aldo Manutius) a ἀπωμοργμένα (Bekker, Hett). Autor v každém případě narážel na nedostatečně či anomálně vyvinuté hýždě.

33 „Dobře utvářený pas“ (εὐζωνοί). Čtu podle Gessnerovy korektury, již akceptují i mnozí další editoři (della Porta, Schneider, Förster a další). Všechny rukopisy uvádějí slovo ζωνοί (drží ho např. Hett a Ferrini), které pravděpodobně neslo též význam (LSJ, s. v.). Překladatelé předpokládají (vesměs na základě analogie s loveckými psy), že „dobře utvářeným pasem“ měl autor na mysli pas velmi štíhlý (Vogt: „schlanken Lenden“; Hett: „small in the waist“; Loveday – Forster: „a narrow waist“; Ferrini: „fianchi snelli“; Swain: „a slim waist“), ale v textu ani nikde jinde to výslovně řečeno není.

34 „Štíhlé“ (λαπαρά). Čtu s některými dalšími editory podle úpravy Alda Manutia (Vogt 1999, s. 423: „schmächtig“; Ferrini 2007, s. 259, pozn. 216: „incavato“) a smyslu, poněvadž kodexové λαπαρά (tj. „tučné“; viz např. Bartoloměj z Messiny: „pinguia“) nedává dobrý smysl a registrované výskyty implikují význam „ochablý, chabý, uvolněný“ (LSJ, s. v. λαπαρός I: „slack,

kterí nejsou (v této oblasti) štíhlí, jsou slabí: viz celkové vzezření.

(52) Ti, kteří mají záda náležitě široká a silná, jsou duševně silní: viz samce. Ti, kteří mají záda úzká a slabá, jsou slabí: viz samice.

(53) Ti, kteří mají silné boky,³⁵ jsou duševně silní: viz samce. Ti, kteří mají boky úzké a neučleněné, jsou duševně slabí: viz samice. Ti, kteří mají boky objemné, jako by byli nadmutí, bývají žvanivci a tlachavci nesmyslů: viz dobytek nebo³⁶ žáby.

(54) Ti, kteří mají vzdálenost od pupku k začátku hrudní kosti větší než vzdálenost od hrudní kosti ke krku, jsou hltaví a nevnímaví. Hltaví, protože mají velký orgán, do něhož přijímají potravu, a nevnímaví, protože

loose"; Loveday – Forster, Swain: „loose“). V 807a33-34 autor u vzorového samčího typu vyžaduje „široké a zatažené břicho“ (κοιλία πλατεῖα καὶ προεσταλμένη), zatímco tučné, povolené či ochablé svalstvo bývá ve většině fysiognomonických spisů specifickým rysem ženy nebo zženštilce.

35 „Silné boky“ (εὐπλευροί). Stejně je charakterizován i prudký a vášnivý člověk v traktátu A (808a20). Naopak „neučleněné boky“ (ἀπλευροί) byly jedním z příznačných rysů pantera, samice (810a3) a zženštilce (809b7).

36 „Dobytek nebo“ (τοὺς βοῦς ἢ ἐπί). Na rozdíl od často, a možná proto i darmo kuňkajících žab není zřejmé, jaké žvásty a nesmysly by ze sebe mohl vydávat většinou „mlčenlivý“ dobytek. Někteří editoři proto uvedena slova z textu vypouštějí (Förster, Hett, Loveday – Forster) s tím, že scházely i v podobné pasáži ve *Physiol. Lat.* 65. Autor však mohl mít na mysli nikoli zvukové projevy dobytka, nýbrž spíše jeho předpokládanou hloupost, tupost a pošetilost (811a28, 811b5), o nichž se dočetl u Aristotela, *Hist. anim.* I.1, 488b13n. Viz podrobněji Vogt 1999, s. 424–425; Ferrini 2007, s. 259, pozn. 225.

smyslové vjemy mají užší místo, které splývá s místem pro přijímání potravy, takže smyslové vjemy jsou potlačeny následkem naplněnosti potravou nebo její potřebností.

(55) Ti, kteří mají velké a dobře učeněné hrudníky, jsou duševně silní: viz samce.

(56) Ti, kteří mají horní část zad velkou, dobře osvalenou a učeněnou, jsou duševně silní: viz samce. Ti, kteří ji mají slabou, prostou svalstva a neučleněnou, jsou duševně slabí: viz samice. Ti, jejichž horní část zad se hodně nahýbá dopředu a rameny směřuje k hrudníku, jsou špatných mravů: viz jejich celkové vzezření, protože (části), které by měly být vidět v popředí, vidět nejsou. Ti, jejichž horní část zad se nahýbá dozadu, jsou lehkovážní a nerozumní: viz koně. Protože by horní část zad neměla být nadměru nahnutá dopředu ani dozadu, je třeba hledat střed jejich dobrého vzrůstu.

(57) Ti, jejichž ramena a místa nad klíčními kostmi zřetelně vystupují, jsou duševně silní: viz samce. Ti, jejichž ramena jsou slabá a neučleněná, jsou duševně slabí: viz samice. Totéž říkám i o chodidlech a stehnech. Ti, jejichž ramena jsou dobře uvolněná, jsou šlechetní v duši: to lze odvodit na základě pohledu, neboť vznešenost přísluší viditelnému vzhledu těla. Ti, jejichž ramena jsou nepohyblivá a stažená k sobě, jsou nízcí sprostáci: viz jejich celkové vzezření.³⁷

(58) Ti, kteří mají oblast okolo klíčních kostí dobře uvolněnou, jsou

37 Viz Faidón, frg. 6, Rossetti = Cicero, *De fato* V.10-11; srov. též Anon. *Lat.* 57.

vnímaví, neboť když je tato oblast dobře uvolněná, může lehce přijímat pohyb smyslových vjemů. Ti, u nichž je tato oblast stlačená, jsou nevnímaví, neboť mají-li okolí klíčnic kostí tuhé, nemohou dobře přijímat pohyb smyslových vjemů.

(59) Ti, kteří mají tlustý krk, jsou duševně silní: viz samce. Ti, kteří mají krk tenký, jsou slabí: viz samice. Ti, kteří mají krk tlustý a vypasený, jsou horkokrevní: viz horkokrevné býky. Ti, kteří mají krk přiměřené velikosti a ne příliš tlustý, jsou velkomyslní: viz lvy. Ti, kteří mají krk tenký a dlouhý, jsou zbabělí: viz jeleny. Ti, kteří mají krk příliš krátký, jsou úkladní: viz vlky.

(60) Ti, kteří mají tenké rty v koutcích ochablé, takže horní ret u koutků přepadává přes spodní, jsou velkodušní: viz lvy. Tutéž věc lze spatřit i u velkých a silných psů. Ti, kteří mají rty tenké, pevné a vyhrnuté v okolí špičáků, mají proto dobrý původ:³⁸ viz (divoké) prase. Ti, kteří mají rty tak tlusté, že horní přečnívá přes dolní, jsou hloupí: viz osly a opice. Ti, jimž vyčnívají horní ret a dásně, jsou utrhační: viz psy.

38 „Dobrý původ“ (εύγενεῖς). Po určitém váhání jsem se nakonec přiklonil k té části rukopisů (stejně jako Hett a Vogt), které uváděnému rysu propůjčují pozitivní význam, poněvadž vyčnívající klektáky odkazují podle všeho na kance, tj. prase divoké (viz 806b10), jež fysiognómové – na rozdíl od prasete domácího – hodnotili vesměs pozitivně (Vogt 1999, s. 317). Jiní editoři však usuzují na prase domácí (viz 811a31), ale protože jim ve spojení s lidmi dobrého původu nedává dobrý smysl, mění na základě majoritního znění ἀσθενεῖς text a převrací polaritu původu (srov. Bonnitz, Förster, Ferrini, Swain: ἀγενεῖς; Sylburg, della Porta: ἀγενεῖς; Willich: δυσγενεῖς; srov. Loveday – Forster: „base breeding“).

(61) Ti, kteří mají špičku nosu tlustou, jsou bezstarostní: viz dobytek. Ti, kteří mají nos tlustý u kořene, jsou nevnímaví: viz prase. Ti, kteří mají špičku nosu špičatou, jsou náchylní ke hněvu: viz psy. Ti, kteří mají špičku nosu okrouhlou, avšak tupou, jsou velkodušní: viz lvy. Ti, kteří mají špičku nosu tenkou, se podobají ptákům. Ti, kteří mají nos poněkud zahnutý a vedoucí přímo od čela, jsou nestoudní: viz havrany. Ti, kteří mají nos skobovitý a jasně oddělený od čela, jsou velkodušní: viz orly. Ti, kteří mají nos poněkud ohnutý dovnitř a v oblasti pod čelem zakulacený tak, že zakulacená část nahoře vystupuje, jsou chlípní: viz kohouty. Také ti, kteří mají nos rozpleklý, jsou chlípní: viz jeleny.³⁹ Ti, kteří mají nozdry široce rozevřené, jsou horkokrevní: viz příslušný stav, který se objevuje v hněvu.

(62) Ti, kteří mají masitou tvář, jsou bezstarostní: viz dobytek. Ti, kteří mají tváře hubené, jsou starostliví; mají-li je masité, jsou zbabělí: viz osly a jeleny. Ti, kteří mají tváře malé, jsou malodušní:⁴⁰ viz kočku a opici. Ti, kteří mají tváře velké, jsou těžkopádní: viz osly a dobytek. Protože tvář by neměla být malá ani velká, je nejlepší střední dispozice mezi nimi. Ti, jejichž tváře se jeví jako malé, jsou nízcí sprostáci: viz jejich celkový zevnějšek.

(63) Ti, kterým pod očima visí jakoby měchýřky, jsou pijáci: viz příslušný stav. Těm, kteří pijí hodně, totiž vystupují oblasti pod očima jako měchýřky.

39 Viz též *Hist. anim.* VI.29, 579a4-5.

40 „Malodušní“ (μικρόψυχοι). K charakterizaci tohoto typu viz traktát A, 808a29.

<Ti, jejichž oblasti pod očima> vystupují dopředu <jako měchýřky>,⁴¹ jsou spáči: viz příslušný stav, protože když se lidé probudí ze spánku, mají oblasti pod očima prověšené. Ti, kteří mají malé oči, jsou malodušní: viz jejich celkový vzhled a opici. Ti, kteří mají velké oči, jsou těžkopádní: viz dobytek. Člověk dobré přirozenosti by tedy neměl mít oči malé ani velké. Lidé s vpadlými očima jsou zločinci: viz opici. Lidé s očima vystupujícími jsou hloupí: viz jejich celkový vzhled a osly. Protože oči nesmí být ani vystouplé, ani zapadlé, měla by převládat dispozice střední.⁴² Ti, kteří mají oči lehce zapadlé, jsou velkomyslní: viz lvy. Ti, kteří je mají zapadlé více, jsou mírní: viz dobytek.

(64) Ti, kteří mají malé čelo, jsou neučenliví: viz prase. Ti, kteří mají příliš velké čelo, jsou těžkopádní: viz dobytek. Ti, kteří mají čelo kulaté, jsou nevnímaví: viz osly. Ti, kteří mají čelo spíše větší a ploché, jsou vnímaví:⁴³ viz psy.

Ti, jejichž čelo tvoří symetrický čtverec, jsou velkodušní: viz lvy. Ti, kteří mají čelo zachmuřené, jsou neústupní: viz býka a lva. Ti, kteří mají čelo hladké,⁴⁴ jsou lichotníci: viz příslušný stav, který u toho vzniká. Lze ho spatřit také u psů, protože když se psi lísají, mají čelo hladké. Protože tedy zachmuřený stav vyjevuje neústupnost a hladký stav lichotnictví, harmonická by měla být střední dispozice.⁴⁵ Ti, kteří mají čelo zakaboněné, bývají zkormoucení: viz příslušný stav, protože ti, kteří jsou zkormoucení, jsou zakabonění. Ti, kteří mají čelo pokleslé, jsou naříkaví: viz příslušný stav, protože ti, kteří naříkají, stahují čelo dolů.

(65) Ti, kteří mají velkou hlavu, jsou vnímaví: viz psy. Ti, kteří ji mají malou, jsou nevnímaví: viz osly. Ti, kteří mají hlavy špičaté, jsou nestoudní: viz dravé ptáky.

(66) Ti, kteří mají malé uši, se podobají opicím, zatímco lidé s velkýma

41 „Ti, jejichž oblasti pod očima (...) jako měchýřky“ (οἷς δὲ τὰ ἐπὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς οἶον κύστιδες). Text, který středověký opisovač patrně vypustil jako haplografii, doplňuji podle Taubeho návrhu (stejně jako Förster, Vogt a Swain). Možná však autor tento význam vyjádřil jen hodně elipticky ve smyslu „Jim blízko stojí spáči“, jak soudí Hett, Loveday – Forster, Ferrini nebo Kurzová, což by zásah do textu ušetřilo. Smysl v každém případě zůstává stejný.

42 Srov. *Hist. anim.* I.9, 492a7-12.

43 „Vnímaví“ (αἰσθητικοί). Přijímám na základě 812a5 Försterovu konjekturnu αἰσθητικοί (stejně jako Loveday – Forster, Vogt a Ferrini), zatímco všechny rukopisy mají ἀναίσθητοι (viz též Bartolomeus: „insensibiles“; Hett: „insensitive“, ale s výhradou, že se nejspíše jedná o chybu; kuriózní pozici zaujal Swain, jenž čte ἀναίσθητοι, ale překládá „quickness of sense“). Srov. *Hist.*

anim. I.8, 491b12-14; Galénos, *Quod anim. mor. corp. temp.* 7, IV.796,4-8, Kühn.

44 „Hladké“ (γαλνές). Čtu podle Försterovy konjektury (stejně jako Loveday – Forster a Swain), která sice tak docela nekoresponduje s lexikálně podchycenými významy (srov. *LSJ*, s. v. γαλνός: „calm, gentle“; a *LSJ*, s. v. γαλνής I: „stillness, calm“), ale uvádí text do souladu s následujícími výměry psího lísání (811b38) a lichometnictví (812a2). V rukopisech stojí δ' ἄτενές, což by mohlo znamenat „napjatý“ (Hett: „tense“), nebo naopak „uvolněný, povolený“ (Vogt 1999, s. 443: „eine entspannte Stirn“), případně nést velmi podobný význam jako slovo γαλνές (Ferrini 2007, s. 274, pozn. 278).

45 Viz též Polemón, *Physiogn.* (Leiden) 25, I.230,14-17 F.

ušima oslům. Lze vidět, že také nejlepší psi mají uši střední velikosti.⁴⁶

BARVA POKOŽKY

(67) Ti, kteří jsou příliš tmaví, jsou bázliví: viz Egyptany a Aithiopy.⁴⁷ Avšak bázliví jsou i ti, kdo jsou příliš bledí:⁴⁸ viz ženy. Barvu pleti, která přísluší odvaze, je třeba hledat v jejich středu. Žlutavě zbarvení jsou smělí: viz lvy. Příliš dočervena zbarvení jsou všehoschopní (zločinci): viz lišky. Ti, kteří mají pleť nažloutlou a zanícenou, jsou zbabělí: viz příslušný stav, který vzniká ze strachu. Ti, kteří mají pokožku zbarvenou medově, jsou chladní, ježto chlad narušuje pohyblivost. A protože jsou jejich tělesné části špatně pohyblivé, bývají pomalí. Ti, kteří mají pokožku červenou, jsou rychlí, protože všechny tělesné části, které jsou zahřáty pohybem, červenají. Ti, kteří mají pleť zbarvenou ohnivě, trpí sklonem k šílenství, protože tělesné části, které jsou hodně zahřáty, získají ohnivě zbarvení. Ti, kteří jsou zahříváni do vysoké míry, bývají opravdu šílení.

(68) Ti, kteří mají ohnivou pokožku v oblasti hrudníku, jsou náchylní k hněvu: viz příslušný stav, neboť těm,

kterí se hněvají, se oblast hrudníku ohnivě zabarví. Ti, kteří mají v oblasti krku a spánků napjaté žíly, jsou náchylní k hněvu: viz příslušný stav, neboť těm, kteří se hněvají, se děje právě toto. Ti, jimž snadno rudne tvář, jsou stydliví.⁴⁹ Ti, jimž snadno rudnou líce, jsou pijáci: viz příslušný stav, neboť těm, kteří popíjejí, snadno rudnou líce. Ti, jimž snadno rudnou oči, bývají unášeni hněvem: viz příslušný stav, neboť těm, kteří jsou unášeni hněvem, rudnou oči.

BARVA OČÍ

Ti, kteří mají příliš tmavé oči, jsou zbabělí, neboť kde se objeví příliš tmavá barva, znamená to zbabělost. Ti, jejichž oči nejsou příliš tmavé, nýbrž jsou zbarveny spíše do zlatova, jsou stateční. Ti, kteří mají oči světle modré nebo světlé,⁵⁰ jsou zbabělí, protože kde se objeví světlá barva, znamená to zbabělost. Avšak ti, jejichž oči nejsou světle modré, ale zářivé, jsou stateční: viz lva a orla. Ti, kteří mají oči vínově zbarvené,⁵¹

46 Viz též *Hist. anim.* I.9, 492a32-b3; srov. též parafrázi této pasáže u Galéna, *Quod anim. mor. corp. temp.* IV.797,10-15, Kühn. Srov. dále Aristotelés, frg. 286, Rose = Plinius, *NH* XI.273-274; Adamantios, *Physiogn.* II.29, I.380,7-381,3 F.; Anon. *Lat.* 47, II.65,8-66,2 F.

47 Srov. k tomu Adamantios, *Physiogn.* I.2, I.299,10-301,2 F., a II.31, I.382,6-383,2 F.

48 Srov. *Cat.* 8, 9b13-14. Tato obecně sdílená teze se dochovala až do středověku, viz např. Eustathios, *in Il.* IV.141, I.720,13-15, van der Valk.

49 Viz *Cat.* 8, 9b11-19.

50 „Světle modré nebo světlé“ (γλαυκοὶ ἢ λευκοί). Modré oči Řekové – stejně jako jiné národy, kde nejsou běžné – oceňovali (zejména u žen), ale zároveň v jejich výjimečnosti občas spatřovali hrozbu a spojovali je se zlým uhrančivým pohledem (viz k tomu s odkazy Sassi 2001, s. 25, pozn. 106). Zdá se proto, že náš autor se rovněž v oblasti barvy očí přidržoval své fysiognomické optiky, podle níž i oceňované ženské rysy (světlá pokožka, modré oči, měkké plné tělo, blondaté vlasy) zpochybňovaly charakter muže, u něhož se nacházely.

51 „Vínově zbarvené“ (οἰνωποί). Čtu podle rukopisů, třebaže není jasné, jakou barvu měl autor přesně na mysli. V okruhu aristotelovských spisů měl výraz οἰνωπός význam „bledě žlutý“ (srov. *De color.* 5, 792b1; viz též Sassi 2001, s. 45, pozn. 34: „a shade

jsou chtiví a nenasytní: viz kozy. Ti, kteří mají oči ohnivé, jsou nestoudní: viz psy. Bledocí, kteří mají nepokojné oči, jsou zbabělí: viz příslušný stav, neboť ti, kteří pociťují strach, blednou nerovnoměrnou barvou. Ti, kteří mají oči zářivě mihotavé, jsou chlípní: viz kohouty a havrany.

— OCHLUPENÍ

(69) Ti, kteří mají velmi chlupaté nohy, jsou chlípní: viz kozly. Ti, kteří mají příliš mnoho chlupů na hrudi a břicho, nedovádějí věci nikdy do konce: viz ptáky, protože mají hrud a břicho velmi hustě ochlupené.⁵² Ti, kteří mají hrudníky příliš holé, jsou nestoudní: viz ženy. Protože tedy hrudník nesmí být příliš chlupatý ani holý, nejlepší dispozice je střední.⁵³ Ti, kteří mají velmi chlupatá ramena, věci nikdy nedovádějí do konce: viz ptáky. Ti, kteří mají velmi chlupatá záda, jsou nadměru nestoudní:

of yellow“), ale někteří interpreti se přiklánějí spíše k významu „zelenkavý“ (viz s odkazy Vogt 1999, s. 451–452). Část editorů (Gessner, della Porta, Bussemaker, Förster, Ferrini) do textu prosazuje výraz αἰγωποί, který v analogické pasáži v *Hist. anim.* I.10, 491b34–493a4, završuje řadu γλαυκοί, μέλανες a χαρποποί (Ferrini 2007, s. 283, pozn. 314; srov. též Loveday – Forster a Swain: „goatish“). Jenže jednak ani z Aristotelova textu nelze poznat, jakou barvu slovo αἰγωποί přesně označovalo (návrhy kolísají mezi žlutavou a zelenkavou), jednak Aristotelés považoval „kozí“ oči za „znamení nejlepšího charakteru“ (ἡθους βελτίστου σημείον), zatímco náš autor za příznak chtivosti a nenasytnosti.

52 Srov. *De gen. anim.* IV.5, 774a36–b4, *Probl.* IV.31, 879a34–b7, X.24, 893b10–16, IV.18, 878a22–32.

53 Viz podobně Adamantios, *Physiogn.* II.37; Polemón, *Physiogn.* (Leiden) 40, I.248,14–250,6 F.; Anon. Lat. 73 a 92.

viz divoká zvířata. Ti, kteří mají vzadu velmi chlupatý krk, jsou vznešení: viz lvy. Ti, kdo mají špičaté bradky,⁵⁴ jsou kurážní: viz psy. Ti, jejichž obočí jsou srostlá, jsou nevrlí: viz podobnost k příslušnému stavu. Ti, jejichž obočí je protaženo dolů směrem k nosu a stoupá směrem ke spánkům, jsou přihlouplí:⁵⁵ viz prase. Ti, kteří mají na hlavě vlasy ježaté, jsou zbabělí: viz příslušný stav, protože vyděšeným lidem se ježí vlasy. Ti, jejichž vlasy jsou velmi kroutové, bývají bázlivi: viz Aithiopy. Protože tedy nadměru se krouticí vlasy poukazují na zbabělost, k srdnatosti vedou vlasy krouticí se jen u konečků: viz lva. Ti, kteří mají vlasy vztyčené od čela směrem k hlavě, jsou vznešení: viz lvy. Ti,

54 „Špičaté bradky“ (ἀκρογένηοι). S většinou editorů podržuji v textu *hapax legomenon* ἀκρογένηος, ale předpokládám, že jeho význam není „špičatá brada“ (Förster: „mentum acutum“; Vogt: „mit spitzen Kinn“), nýbrž špičatý vous na bradě. Zmínka o tvaru brady v odstavci, který je věnován chlupům v obličeji, nevyhlíží příliš logicky, byť odpovídá špičatým čumákům některých psů. Della Porta navrhoval emendaci μακρογένηοι (srov. Anon. Lat. 84: *extimum mentum*), jiní badatelé prosazují význam „s chlupy na vrcholu/konci brady“ (Hett, Loveday – Forster, Swain: „those with hair on the point of the chin“; Sassi 2001, s. 49, pozn. 46: „those with hair at the end of their chins“; Ferrini 2007, s. 284, pozn. 323: „chi ha peluria sul mento“). I když není vyloučeno, že adj. ἀκρογένηος neslo podobný význam jako προγένηος, tj. „vousatý“ (Theokritos, *Id.* III.9; Longos I.16) či „hodně vousatý“ (*Schol. in Theocr.* III.8–9), vousy na bradě či její špičce rostou téměř každému muži, zatímco špičatá bradka nikoli. Na druhé straně je špičatá bradka špatně spojitelná se psy, což přivedlo Förstra 1893, I.81, ad l. 1, k otázce, zda opisovač nezaměnil psy za kohouty.

55 Srov. *Hist. anim.* I.9, 491b15–18; Palladios, in *Hippocr. Epid.* II.195,10,17, Dietz.

kteří mají na hlavě vlasy, které rostou od čela směrem k nosu, jsou nízcí sprostáci: viz jejich celkové vzezření, protože jejich vzhled je otrocký.

— CHŮZE

Ten, jehož krok je dlouhý a pomalý, věci zvolna započíná, ale dovádí je do konce. Dlouhý krok totiž účinně vede k cíli, kdežto pomalost k odkládání na později. Ten, jehož krok je krátký a pomalý, věci začíná zvolna a nedovádí je do konce, neboť krátké kroky a pomalost nevedou účinně k cíli. Ten, jehož krok je dlouhý a rychlý, není příliš pohotový, ale věci dokončuje, protože rychlost dovádí věci do konce a délka vede účinně k cíli. Ten, jehož krok je krátký a rychlý, je pohotový, ale věci nedokončuje.

(70) Tytéž věci platí pro pohyby rukou, předloktí a ramen. Ti, kteří pohupují rameny, která jsou natažená a rovná, jsou nadutí:⁵⁶ viz koně. Ti, kteří pohupují rameny ohnutými dopředu, jsou velkomyslní: viz lvy. Ti, kteří chodí

56 „Nadutí“ (γαυροαλίζονες). Zjevně porušený text čtu podle Sylburgovy emendace (stejně jako Hett a Ferrini) a v překladu se snažím udržet oba významy v jím navrženém neologismu, tj. γαῦρος („pohrdavý, povýšený“) i ἀλίζων („chvástavý“). Rukopisná znění γαλεγκῶνες, γαλαγκῶνες či γαλαγκῶνες, která Förster emenduje na γαλιαγκῶνες („s rukama lasiček“, tj. „krátkorucí“, viz fysiognomonický portrét hráče v 808a33), nedávají smysl, a navíc implikují lakunu, v níž se ztratil potřebný charakterový predikát věty (Förster 1893, I.83, ad l. 10; Loveday – Forster 1984, s. 1248, pozn. 15: „to have weasel-arms ...“; Vogt 1999, s. 29; Swain 2007, s. 658–659, pozn. 8, doplňuje jako predikát γαῦροι ve smyslu „haughty“). Smysl slova nezachytil ani Bartoloměj z Messiny, jenž nesrozumitelný výraz pouze latinizoval na *galiancones*.

s chodidly a lýtky vytočenými ven, jsou zženštilci:⁵⁷ viz ženy. Ti, kteří trupem vrtí na všechny strany a přitírají se,⁵⁸ jsou pochlebníci: viz příslušný stav. Ti, kteří se při chůzi naklánějí na pravou stranu, jsou zvrhlíci: viz jejich celkové vzezření.

— POHYB OČÍ

Ti, kteří mají pronikavé, snadno pohyblivé oči, jsou rychlí a loupeživí: viz jestřáby. Ti, kteří mrkají, jsou zbabělí, protože na útěk se dávají nejprve očima. Ti, kteří hledí úkosem, jsou floutci,⁵⁹

57 „Zženštilci“ (θηλεῖς). Protože ve větě schází předmět výpovědi, jímž byli téměř jistě zženštilci či zvrhlíci (srov. Anon. Lat. 85), akceptuji Hettovu emendaci rukopisného θηλεῖαις (drží ho např. Bekker). Podobnou opravu θήλεις nabízejí Loveday – Forster („femininity“; viz stejně Swain). V rukopisech se θηλεῖαις váže k lýtkům, ale zjevně kvůli nedopatření středověkého opisovače, jemuž podlehl už Bartoloměj z Messiny (*cruribus femininis*).

58 „Přitírají se“ (ἐντριβόμενοι). Čtu podle rukopisů (stejně jako Hett a Ferrini) s tím, že autor pomocí slovesa užívaného k natírání mastmi chtěl dát najevo kluzkost a lísavost pochlebníků. Někteří odborníci následují Försterovu konjekturnu ἐγκλινόμενοι („naklánějí se“), která staví na tom, že lichotníkům byla připisována rovněž dotěrnost (Loveday – Forster, Swain: „bending the body“; Vogt: „winden“).

59 „Ti, kteří hledí úkosem, jsou floutci“ (κατιλλαίνοντες ὠραῖσταί). S většinou editorů následují Bussemakerovu opravu zjevně porušených rukopisných tvarů κατιλλαντιωρίαν a κατιαλαντιωρίαν (viz též Förster, Forster – Loveday, Ferrini a zčásti i Hett). U vzácně se vyskytujícího slovesa κατιλλαίνω je však uváděný význam spíše předpokládán (LSJ, s. v.) než spolehlivě doložen, totéž platí i pro neběžný výraz ὠραῖστίς (srov. Hésychios, s. v. βαυκιζόμενον; LSJ, s. v., Loveday – Forster, Swain: „fop“; srov. Anon. Lat. 42: *affectatores pulchritudinis*). Podle Hetta (jehož následuje Ferrini) by v textu mělo

stejně tak ti, jimž jedno z víček přesahuje přes oko do středu, když je pohled zastaven;⁶⁰ ti, kteří svůj pohled směřují zpod víček nahoru a hledí měkce; ti, kteří vytáčejí pohled nahoru; a obecně všichni, kteří mají pohled měkký a rozplývavý: viz celkové vzezření a ženy. Ti, kteří pomalu pohybují očima jakoby ustrnulýma,⁶¹ z nichž je vidět jen část bělma, jsou přemýšliví. Když totiž duše silně utkví na určité myšlence, zastaví se také pohled.

HLAS

(71) Ti, kteří mají hlasitý a hluboce znějící hlas, jsou zpupní: viz osly. Ti, kteří začínají mluvit hlubokým hlasem,

stát ὠπαῖοι, jenže slovo ὠπαῖος označovalo jednoduše mladíka či mladistvého krasavečka a neneslo žádnou charakterizační hodnotu. K hledění úkosem a šilhání srov. *Probl.* XXXI.7, 958a17-20.

60 Vázu κατὰ μέσον κ τοῖς ὀφθαλμοῖς (viz též Loveday – Forster: „drooping movements of one lid half over a motionless eye“; Vogt: „deren eines Augenlid halb über die Augen fällt“; Ferrini: „palpebra calata a metà sugli occhi“), třebaže někteří editoři ho spojují s následujícím gen. absol. τῆς ὀψεως ἐστηκυίας (viz např. Hett: „eyelid droops over the eyes, when the centre of the eye is motionless“). Srov. *Hist. anim.* I.9, 491b22-26; Pseudo-Hippokratés, *Epid.* II.6.1, V.132, Littré.

61 „Jakoby ustrnulýma“ (ὡς προεσσηκώτα). Syntakticky poněkud zvláštně umístěný výraz vázu jako apozici s τοὺς ὀφθαλμούς. Atypicky vyhlíží i některé další výrazy, takže doslovný překlad věty neposkytuje zcela uspokojivý smysl (Forster 1893, I.84, ad I. 9; viz též Hett 1980, s. 133, pozn. d). Mnou navrhovaný překlad je tedy interpretativní s tím, že „odstín běloby“ (βάμμα λευκώματος) vykládám jako částečně viditelné bělmo a oči „jakoby zastavené“ jako pohled, který při přemýšlení znehybní a upře se do neurčita (srov. k tomu Ferrini 2007, s. 288–289, pozn. 343).

ale končí vysokým, jsou melancholičtí a naříkaví: viz krávy a charakter jejich hlasu.⁶² Ti, kteří promlouvají vysokým, měkkým a přeskakujícím⁶³ hlasem, jsou zvrhlíci: viz ženy a celkové vzezření. Ti, kteří mají zvučný a velmi hluboký hlas, ale ne úderný⁶⁴ – -: viz odvážné psy a celkové vzezření. Ti, jejichž hlas zní měkce a nezvučně, jsou mírní: viz ovce.⁶⁵ Ti, jejichž hlas je vysoký a pronikavý, jsou chtiví: viz kozy.

MYŠLENÍ

(72) Malí lidé bývají velmi bystří, neboť toky krve u nich pokrývají malý prostor a její pohyby se dostávají k sídlu myšlení velmi rychle. Lidé příliš velcí jsou v myšlení pomalí, neboť toky krve u nich pokrývají velký prostor a její pohyby

62 Srov. *Hist. anim.* IV.11, 538b12-15, a *De gen. anim.* V.7, 786b35-781a1; Plinius, *NH* XI.269.

63 „Přeskakujícím“ či doslova „rozlomeným“ či „nalomeným“ (κεκλασμέναις). Není úplně jasné, co si pod tímto výrazem přesně představit: někteří překladatelé předpokládají hlas „tlumený“ (Vogt: „gedämpft“), jiní „strojený“ či „upejpavý“ (Ferrini: „svenevole“), ale autor měl pravděpodobně na mysli hlas intonačně přeskakující, tj. nestálý či ječivý (srov. Loveday – Forster, Swain: „broken tones“). V charakterizačním portrétu zvrhlíka (808a12-16) hlas mezi jeho příznačnými rysy uveden není.

64 „Ne úderný“ (μὴ πεπλεγμένον). Po tomto slově předpokládá většina editorů laku, do níž dosazují na základě kontextu jako predikát lidi velkomyslné či vznešené (Gessner: μεγαλόφρονες; Förster: γενναῖοι). Naproti tomu Hett soudí, že text predikát neobsahoval a charakterizoval příslušné lidi jen odkazem na odvážné psy. Přesný význam slova je obtížné určit: překlady kolísají mezi adj. „jasný“ (Hett: „a clear note“), „nestrojený, nevyumělkovaný“ (Vogt: „nicht gekünstelt“), „jednoduchý“ (Loveday – Forster, Swain: „simple“) a „nejasný“ (Ferrini: „dispiegata“).

65 Srov. *Hist. anim.* IX.3, 610b22-24.

se k sídlu myšlení dostávají pomalu.⁶⁶ Ti z malých lidí, kteří mají suché svalstvo a pleť, která je zabarvena vlivem tělesného tepla, nejsou s to nic dokončit. Protože se toky jejich krve pohybují na malém prostoru a vlivem ohnivého prvku jsou i rychlé, jejich myšlení se nikdy nedrží těžé věci, nýbrž tu směřuje sem, tu tam, ještě než dospěje k vytčenému cíli. Nic nedokončují také ti z velkých lidí, kteří mají vlhké svalstvo nebo pleť, která je zabarvena vlivem chladu.⁶⁷ Protože se toky jejich krve pohybují na velkém prostoru a vlivem chladu jsou pomalé, nedosahují úplně sídla myšlení. Naproti tomu ti z malých lidí, kteří mají vlhké svalstvo a pleť zbarvenou vlivem chladu, cíle dosahují. Protože pohyb jejich krve probíhá v malém prostoru, nesnadno se pohybující krev udržuje rovnováhu směsi,⁶⁸ takže dosahuje

prvotního cíle. Také ti z velkých lidí, kteří mají suché svalstvo a pleť zbarvenou vlivem tepla, dosahují cíle a jsou vnímaví. Teplota totiž vyvažuje nadbytek velikosti, svalstva a pleti,⁶⁹ takže takový člověk se nachází v rovnováze potřebné k dokončování. Takto tedy

lze vykládat několika způsoby na základě předpokládaného významu „směsi“. Mohlo by se jednat o: 1) směs teploty a chladu, které jsou zmiňovány výše a v 809a7-8 (srov. *Probl.* XXX.1, 954a13, XIV.1, 909a13-17); 2) rovnovážnou a pomalým pohybem krve stabilizovanou směs prvků fyzických a psychických, které zakládají lidskou inteligenci a vnímavost (viz 811a7, kde jsou vnímavost a pohyb vjemů podmíněny správnou stavbou oblasti klíčních kostí, a *De gen. anim.* II.6, 744a26-30, kde moudrost člověka a jeho převaha nad ostatními živočichy závisí na velikosti a vlhkosti jeho mozku, nejčistším teple v jeho srdci a dobré směsi (εὐκρασίαν) jeho rozumu (διάνοια)); 3) směs čtveřice živlů v krvi a jejich náležitou rovnováhu, která byla připisována zejména Empedoklovi (*DK* 31 A 86, par. 11; Vítek 2002, I.259-263); 4) směs čtveřice kvalit (teplo, chlad, sucho, vlhko), o níž v souvislosti se stavbou těl a charakteru různých národů mluví např. Adamantios, *Physiogn.* II.31. Nejméně pravděpodobné se zdají být poslední dvě uvedené možnosti, mezi prvními dvěma je obtížné rozhodnout. Srov. k tomu Wehrli 1951, s. 41n.; Vogt 1999, s. 459-460; Ferrini 2007, s. 292-293, pozn. 352.

69 „Nadbytek velikosti, svalstva a pleti“ (τὴν γὰρ τοῦ μεγέθους ὑπερβολὴν σαρκῶν τε καὶ χρώματος). Upínám všechny genitivы na akuzativ ὑπερβολήν (stejně jako Vogt a Bartoloměj z Messiny) s tím, že základním činitelem je stejně jako v předcházející větě teplota. Někteří badatelé vážou σαρκῶν τε καὶ χρώματος k θερμότης (Hett: „heat of flesh and complexion has counterbalanced the excess of size“; Loveday – Forster: „the warmth of flesh and complexion counteracts the excessive size“; Ferrini: „sproporzione della loro corporatura pone rimedio il calore delle carni, insieme con il loro colorito“), ale toto čtení příliš nekoresponduje s členěním věty a zhoršuje její smysl.

66 Viz podobně *Anon. Lat.* 2, II.4,4-9 F.: „Loxos uznával, že krev je bydlíštěm duše a že celé tělo i jeho části, které poskytují znamení, dávají různá znamení na základě živosti či netečnosti krve a podle toho, zda je řidší nebo hustší či zda její pohyb probíhá kanály volnými a přímými, nebo pokrivenými a úzkými.“ Zda byl Pseudo-Aristotelés touto naukou inspirován, nelze s jistotou říci, protože jednak se vede spor o to, zda žil Loxos před ním, či až po něm, jednak je Loxova nauka dochována jen zlomkovitě a nepřímě (viz podrobněji Misener 1923, s. 8-9; Tsouna 1998, s. 180; Vogt 1999, s. 165; Boys-Stones 2007, s. 51 a 60-61; Vítek 2013, II.24-26). Podobnou teorii obsahuje *De part. anim.* II.2, 647b29-649a8, a III.4, 667a1-b14.

67 K vlivům tepla a chladu viz též 809a7-8. Srov. *Probl.* XIV.1, 909a13-17; Pseudo-Hippokratés, *De diaet.* I.35.

68 „Nesnadno se pohybující krev udržuje rovnováhu směsi“ (τὸ δυσκίνητον τῆς κράσεως συμμετρίαν παρέσχε). Vázu τῆς κράσεως k συμμετρίαν (stejně jako Ferrini), ačkoli většina odborníků spojuje toto slovo s τὸ δυσκίνητον. Obtížně srozumitelnou větu

bylo pojednáno o tom, co tělům přebývá vzhledem k velikosti, nebo co schází vzhledem k malosti, a jakým způsobem dospívají či nedospívají k cíli.

Z těchto přirozeností je pro smyslové vjemy těch, jimž přináležejí, tou nejlepší a nejvíce směřující k cíli přirozenost střední. Pohyby vjemů, které nemají dlouhou dráhu, totiž snadno dosahují rozumu a nejdou za něj, neboť jsou příliš malé.⁷⁰ Proto musí ten, kdo chce být nejdokonalejší v dosahování cílů, které si předsevzal, a ve vnímání, mít postavu střední velikosti.

— PROPORCE TĚLA

Lidé se špatnými proporcemi bývají schopní všeho: viz příslušný stav a ženské pohlaví. Pokud jsou lidé se špatnými proporcemi všehoschopní, jsou naopak lidé s proporcemi náležitými spravedliví a stateční. Je však třeba vztáhnout odkaz na náležitou proporčnost k dobré průpravě a vybavenosti těla, ale ne pouze k formě samce, jak bylo řečeno na počátku.

— ZÁVĚREČNÁ DOPORUČENÍ

(73) Dobře je však obsáhnout všechny příznačné rysy, které byly zmíněny ve

vztahu k celkovému vzezření a samci a samici. Toto totiž bylo určeno jako nejúplnější rozlišení a ukázalo se, že samec je daleko spravedlivější, odvážnější a krátce řečeno obecně lepší než samice.⁷¹ V každém výběru příznačných rysů znázorňují jedny zkoumanou látku prokazatelněji než druhé. Nejprokazatelnější rysy se ukazují na nejprůhodnějších místech těla. Taková místa představují předně oblast okolo očí, čelo, hlava a obličej, na druhém místě pak oblast hrudníku a ramen a nakonec oblast nohou a chodidel. Nejmenší význam má oblast břicha. Obecně řečeno, nejprokazatelnější příznačné rysy poskytují taková místa těla, na nichž se projevuje největší podíl rozumové složky. —

70 „Nejdou za něj, neboť jsou příliš malé“ (οὐσαί τε οὐ κατὰ μικρὸν ὑπερχωροῦσιν). Smysl věty není právě průzračný, protože formulace je zvláštní a sloveso ὑπερχωροῦσιν *hapax legomenon*. Snad chtěl autor říci, že vjemy lidí střední přirozenosti docházejí snadno k rozumu, ale nemíjejí jej jako v případě těch, jejichž vnitřní pohyby jsou příliš rychlé (srov. 813b7-87; viz podobně Ferrini 2007, s. 293). K vložení zápornky οὐχ před ὑπερχωροῦσιν (Förster) nebo k úpravě slovesa (Keil, Förster: ὑπεκχωροῦσιν; Bonitz: ὑποχωροῦσιν) nevím dostatečný důvod.

71 Viz též *De part. anim.* II.2, 648a12-13.

ZKRATKY

Adamantios

<i>Physiogn.</i>	<i>Physiognomonica</i>
<i>Anon. Lat.</i>	<i>Anonymus Latinus</i>

Aristotelés

<i>Anal. prior.</i>	<i>Analytica priora</i>
<i>Cat.</i>	<i>Categoriae</i>
<i>De an.</i>	<i>De anima</i>
<i>De gen. anim.</i>	<i>De generatione animalium</i>
<i>De part. anim.</i>	<i>De partibus animalium</i>
<i>Eth. Eud.</i>	<i>Ethica Eudemia</i>
<i>Eth. Nic.</i>	<i>Ethica Nicomachea</i>
<i>Hist. anim.</i>	<i>Historia animalium</i>
<i>Polit.</i>	<i>Politica</i>

Galénos

<i>Quod anim. mor. corp. temp.</i>	<i>Quod animi mores corporis temperamenta sequantur</i>
------------------------------------	---

Homér

<i>Il.</i>	<i>Ilias</i>
------------	--------------

Platón

<i>Leg.</i>	<i>Leges</i>
-------------	--------------

Plinius

<i>NH</i>	<i>Naturalis historia</i>
-----------	---------------------------

Polemón

<i>Physiogn. (L)</i>	<i>Physiognomica (Leidenská verze) = Polemonis de physiognomia liber</i>
----------------------	--

Pseudo-Aristotelés

<i>De color.</i>	<i>De coloribus</i>
<i>Probl.</i>	<i>Problemata physica</i>

Pseudo-Hippokratés

<i>De diaet.</i>	<i>De diaeta</i>
<i>Epid.</i>	<i>Epidemiae = De morbis popularibus</i>

Pseudo-Polemón

<i>Physiogn.</i>	<i>Physiognomonica</i>
------------------	------------------------

BIBLIOGRAFIE

- Bekker, I. (1831). *Physiognomonica. Aristotelis opera* II. Berolini: Reimer, 805a1–814b8.
- Boys-Stones, G. (2007). „Physiognomy and Ancient Psychological Theory“. In: S. Swain (ed.), *Seeing the Face, Seeing the Soul: Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. Oxford: University Press, s. 19–124.
- Ferrini, M. F. (2007). *Aristotele, Fisiognomica. Testo greco a fronte*. Milano: Bompiani.
- Förster, R. (1877). „Ueber eine fälschlich dem Aristoteles oder dem Joannes Mauropus zugeschriebene Physiognomik“. *Philologus* 36, s. 172–176.
- Förster, R. (1888). „De Aristotelis quae feruntur physiognomonicorum indole ac conditione“. In: *Philologische Abhandlungen Martin Hertz zum siebenzigsten Geburtstag von ehemaligen Schülern dargebracht*. Berlin: W. Hertz, s. 283–302.
- Förster, R. (1893). *Scriptores Physiognomici Graeci et Latini* I–II. Lipsiae: Teubner.
- Hett, W. S. (1980). *Aristotle, Minor Works*. Cambridge: Harvard University Press (Loeb Classical Library 307), s. 84–140 (1936¹).
- Keller, O. (1909). *Die antike Tierwelt* I–II. Leipzig: Engelmann.
- Loveday, T. – Forster, E. S. (1984). „Opuscula. De coloribus, De audibilibus and Physiognomonica“. In: J. A. Smith – W. D. Ross (eds.), *The Works of Aristotle* I–VI. Translation into English, Oxford 1913 (1952; 1961) = Jonathan Barnes (ed.), *The Complete Works of Aristotle. The revised Oxford Translation* I–II. Princeton University Press 1984 (1991), I.1237–1250.
- Misener, G. (1923). „Loxus, Physician and Physiognomist“. *The Classical Philology* 18/1, s. 1–22.
- Prantl, C. (1881). *Aristotelis De coloribus, De audibilibus, Physiognomonica*. Leipzig: Teubner.

- Sassi, M. M. (2001). *The Science of Man in Ancient Greece*. Transl. by P. Tucker, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Schneiderwien, M. (1929). *Die aristotelische Physiognomik. Schlüsse vom Körperlichen auf Seelisches. Aus dem Griechischen übersetzt und mit einer Einleitung versehen*. Heidelberg: Kampmann.
- Sylburg, F. (1587). „Aristotelis varia opuscula“. In: *Aristotelis opera quae extant* I–XI. Francofurti: A. Wechelii, Tomus VI.135n.
- Swain, S. (2007). „The Physiognomy Attributed to Aristotle“. In: S. Swain (ed.). *Seeing the Face, Seeing the Soul: Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*. Oxford: University Press, s. 637–661.
- Tsouna, V. (1998). „Doubts about Other Minds and the Science of Physiognomics“. *The Classical Quarterly* 48, s. 175–186.
- Vítek, T. (2002). *Empedoklés. Studie*. Praha: Herrmann & synové.
- Vítek, T. (2012). „Pseudo-Aristotelův Physiognomicus a okolnosti jeho vzniku“. *Aithér* 7, s. 13–47.
- Vítek, T. (2013). *Věštění v archaickém Řecku II. Tělo a sny*. Praha: Herrmann & synové.
- Vítek, T. (2018). „Aristotelés a fysiognómonika“. *Aithér* 10, 19, s. 46–83.
- Vogt, S. (1999). *Aristoteles, Physiognomonica: übersetzt und kommentiert*. Berlin: Akademie Verlag.
- Wehrli, F. (1951). „Ethik und Medizin. Zur Vorgeschichte der aristotelischen Mesoteslehre“. *Museum Helveticum* 8, s. 36–62.